घटक २. घटनेची निर्मिती

⇒ सन १९३४ — घटना समितीची संकल्पना : एम.एन.रॉय - साम्यवादी नेते.
१९३५ — राष्ट्रीय काँग्रेस कडून अधिकृतरित्या घटना समितीची मागणी मान्य.
१९४० - मागणी ब्रिटिश सरकारकडून तत्वत: मान्य ⇒ त्यास ऑगस्ट संधी म्हणतात.

घटना समितीची संरचना ⇒

कॅबिनेट मिशनच्या (१९४६) शिफारशीनुसार नोव्हेंबर १९४६ संविधान सभेची किंवा घटना समितीची स्थापना:

वैशिष्ट्ये ⇒ * एकूण सदस्य ३८९ — २९६ - ब्रिटिश भारतासाठी, ९३ - संस्थानासाठी } ३८९

२९६ पैकी - २९२ - गव्हर्नरच्या ११ प्रांतामधून, ४ मुख्य आयुक्तांच्या ,, } २९६

गव्हर्नरचे ११ प्रांत:

⇒ मद्रास, बॉम्बे, संयुक्त प्रांत, बिहार, मध्य प्रांत, ओरिसा, पंजाब, सिंध, बंगाल, आसाम, वा.स.प्रां.

आयुक्ताचे ४ प्रांत:

⇒ दिल्ली, अजमेर-मारवाड, कुर्ग, ब्रिटिश बलुचीस्तान.

* प्रांताला आणि संस्थानांना - लोकसंख्येच्या प्रमाणात जागा (१० लाख : १)
* ब्रिटिश भारतासाठी - मुस्लिम, शीख व सर्वसाधारण - लोकसंख्येच्या प्रमाणात.
* प्रत्येक समुदायाचे प्रतिनिधी प्रांतिक विधीमंडळातील त्या त्या समुदायाच्या सदस्यांनी निवडून द्यायचे - एकल संक्रमणीय मतदान तत्व.
* संस्थानांचे प्रतिनिधी - संस्थानाच्या प्रमुखाने - नामनिर्देशीत

ब्रिटिश भारताच्या २९६ जागांसाठी जुलै ऑगस्ट १९४६ मध्ये निवडणूका
⇒ भारतीय राष्ट्रीय काँग्रेसने २०८ तर मुस्लिम लीग ने ७३ जागा व इतर १५
⇒ संस्थाने घटना समितीत सहभागी झाली नाहीत त्यामुळे ९३ जागा रिकाम्या.

घटना समितीचे कामकाज :

⇒ पहिली बैठक = ९ डिसें १९४६ (मुस्लिम लीगचा बहिष्कार)
⇒ बैठकीस = २११ सदस्य उपस्थित
⇒ हंगामी अध्यक्ष ⇒ डॉ. सच्चिदानंद सिन्हा (वयाने ज्येष्ठ)
हंगामी उपाध्यक्ष ⇒ फ्रँक अँथोनी.

Scanned by CamScanner

→ ११ डिसें १९४६ = दुसरी बैठक:
अध्यक्ष – डॉ. राजेंद्र प्रसाद
उपाध्यक्ष – एच.सी. मुखर्जी
घटनात्मक सल्लागार: सर. बी.एन.राव.

उद्दिष्टांचा ठराव: १३ डिसें १९४६ – पं. नेहरू यांनी मांडला } ठरावाची सुधारित
२२ जाने १९४७ – ठराव एकमताने संमत } आवृत्ती म्हणजे सरनामा.

* २८ एप्रिल १९४७ – सहा संस्थानांचे प्रतिनिधी समितीत सहभागी झाले.
① बडोदा ② बिकानेर ③ जयपूर ④ पतियाळा ⑤ रेवा ⑥ उदयपूर
भारतीय प्रदेशातील मुस्लिम लीगचे सदस्यही घटना समितीत सहभागी झाले.

भारतीय स्वातंत्र्याचा कायदा १९४७ अन्वये:
* घटना समितीला पूर्ण सार्वभौम दर्जा.
* घटना समिती हे कायदेमंडळ बनले:
① देशाचे कायदे बनवणे ② घटना बनविणे.
* घटना समिती ही स्वतंत्र भारताची पहिली संसद

समितीची पुनर्रचना:
एकूण – २९९
प्रांतातून – २२६
आयुक्तप्रांत – ०३
संस्थानिक – ७०

घटना समिती म्हणून कार्य — अध्यक्ष राजेंद्र प्रसाद
कायदेमंडळ म्हणून कार्य — अध्यक्ष जी.व्ही. मावळणकर (स्थापना – १७ नोव्हें १९४७)
मुस्लिम लीग चे सदस्य समितीतून बाहेर पडले.
* पाकच्या भाग असलेल्या प्रदेशातील मुस्लिम लीग चे सदस्य समितीतून बाहेर पडले.
① पश्चिम पंजाब ② पूर्व बंगाल ③ वा.स.प्रांत ④ सिंध ⑤ बलुचिस्तान ⑥ आसाम-सिल्हेट जिल्हा.

इतर कार्ये:
* १ मे १९४९ – समितीची भारताच्या राष्ट्रकुल सदस्यत्वाला मान्यता.
* २२ जुलै १९४७ – राष्ट्रीय ध्वजाचा स्विकार – डिझाईन – पिंगली वेंकय्या.
* २४ जाने १९५० — राष्ट्रगीत स्वीकृत
* २४ जाने १९५० — राष्ट्रगान स्वीकृत
* २४ जाने १९५० — राजेंद्रप्रसाद यांची राष्ट्रपती म्हणून निवड.

* समितीचे काम एकूण ⟶ २ वर्षे ११ म. १८ दिवस.
एकूण सत्रे ⟶ ११
सुमारे ६० देशांच्या घटनांचा अभ्यास – निर्मिती खर्च ६४ लाख रु.
२४ जाने ~~१९४९~~ १९५० – अखेरचे सत्र

घटना समितीच्या समित्या:
① संघराज्यीय अधिकार समिती — } पं. नेहरू.
② संघराज्यीय घटना समिती — }
③ प्रांतिक राज्यघटना समिती — सरदार पटेल.
④ मसुदा समिती — डॉ. आंबेडकर
⑤ मुलभूत अधिकार, व अल्पसंख्यांक व आदिवासी क्षेत्रे सल्लागार समिती – सरदार पटेल

Scanned by CamScanner

४ मसुदा समिती :

→ समितीतील सर्वात महत्वाची समिती.
→ २९ ऑगस्ट १९४७ रोजी स्थापन - सदस्य सात.

① → बी आर आंबेडकर ⇒ अध्यक्ष.
② → एन गोपालस्वामी अय्यंगार
③ → अल्लादीकृष्णस्वामी अय्यर
④ → के.एम मुन्शी.
⑤ → सईद सादुल्ला
⑥ → एन माधव राव (बी.एल मित्तर यांच्या जागी) → आजारी.
⑦ → टी.टी. कृष्णमाचारी (डी पी खैतान - १९४८ साली निधन - त्या जागी)

राज्यघटनेचा कायदा :

* प्रथम वाचन (अंतिम मसुदा सादर) ४ नोव्हे ते ९ नोव्हे १९४८
* द्वितीय वाचन ⇒ १५ नोव्हें ते १७ ऑक्टो १९४९
* तृतीय वाचन ⇒ १४ नोव्हें ते २६ नोव्हें १९४९
* दरम्यान जनतेकडून ७६५३ सूचना पैकी २४७३ तक्रारींवर प्रत्यक्षात चर्चा.
* मसुदयाच्या ठरावावर २९९ सदस्यांपैकी २८४ उपस्थित सदस्यांनी स्वाक्षऱ्या केल्या.
* २६ नोव्हे १९४९ साली स्वीकृत केलेल्या घटनेत. ३९५ कलमे व ८ परिशिष्टे, २२ भाग व सरनामा

घटनेची अंमलबजावणी

कलम ५,६,७,८,९,६०, ३२४,३६६, ३६७, ३७९,३८०, ३८८, ३९१, ३९२,३९३.
२६ नोव्हे १९४९ पासूनच अंमलात.
उर्वरित २६ जाने १९५० पासून (१९२९ च्या लाहोर अधिवेशनात - २६ जाने. दिवस पुर्णस्वराज्य दिन म्हणून साजरा केला होता.)

घटना समितीवरील टीका :

① प्रातिनिधीक सभा नव्हती - प्रत्यक्ष निवडलेले सदस्य नव्हते.
② सार्वभौम सभा नव्हती - ब्रिटिशांचा प्रभाव.
③ कालव्ययी
④ कॉंग्रेसचे वर्चस्व
⑤ वकील राजकारण्यांचे वर्चस्व.
⑥ हिंदूंचे वर्चस्व.

महत्वाची माहिती : ① समितीची निशाणी - हत्ती. ② एच.व्ही.आर अय्यंगार - समितीचे सचिव
एस एन मुखर्जी मसुदा बनविण्याचे प्रमुख ③ घटना प्रेमबिहारी नारायण रायजादा यांच्या हस्ताक्षरात

Scanned by CamScanner

घटना समितीतील प्रतिनिधित्व संप्रदायानुसार (१९४६) -- एकूण २९६ (२९२+४)

सर्वाधिक - हिंदू = १६३

मुस्लिम - ८०

अनुसूचित जाती - ३१

३१ डिसें १९४७ - राज्यनिहाय सदस्य =

भारतीय प्रांत २२९ (२२६+३)

संयुक्त प्रांत-५५ सर्वाधिक तर मद्रास - ४९ , बिहार - ३६

मुंबई - २१

पं. बंगाल - १९ मध्य प्रांत - १७

संस्थाने ७० - एकूण संस्थाने २९

सर्वाधिक - म्हैसूर - ७

त्रावणकोर - ६

घटक 3- राज्यघटनेची प्रमुख वैशिष्ट्ये

① सर्वात विस्तृत लिखित घटना :

१९४९ साली = सरनामा, २२ भाग, ३९५ कलमे व ८ परिशिष्टे.

२०१६ = सरनामा २५ भाग ४६५ कलमे व १२ परिशिष्टे.

१९५१ पासून ⟹ २० कलमे व एक भाग वगळला (सातवा)

९० कलमे व चार भाग (४ए, ९ए, ९बी, १४ ए)

चार परिशिष्टे (९, १०, ११, १२) समाविष्ट करण्यात आली.

अमेरिकन राज्यघटना लिखित तर ब्रिटिश अलिखित आहे.

② विविध स्रोतांकडून उसनवारी :

भारतीय राज्यघटनेची संरचना प्रामुख्याने भारत सरकार कायदा १९३५ वर.

③ परिदृढता आणि परिवर्तनीयता यांचा समन्वय :

ताठर नाही आणि लवचिकही नाही. कलम ३६८ मध्ये घटना दुरुस्तीची पद्धती नमूद करण्यात आली आहे. ① संसदेच्या विशेष बहुमताने

② संसदेच्या विशेष बहुमता बरोबरच अर्ध्या राज्यांच्या संमतीने

तसेच साध्या बहुमताने दुरुस्त्या करता येतात.

④ एकात्मतेकडे झुकणारे संघराज्य :

संघराज्य ⟹ दोन सरकारे, अधिकारांची वाटणी, लिखित राज्यघटना, राज्यघटनेचे श्रेष्ठत्व, स्वतंत्र न्यायव्यवस्था, द्विगृही पद्धती.

एकात्म ⟹ प्रबळ केंद्रशासन, एकात्म राज्यघटना, एकेरी नागरिकत्व, एकात्मिक न्यायव्यवस्था, केंद्रातर्फे राज्यपालांची नियुक्ती, अखिल भारतीय सेवा, आणिबाणीची परिस्थिती.

Scanned by CamScanner